

здобувач кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДУ

У статті аналізуються структура та зміст правового статусу працівника апарату суду. Досліджуються наукові погляди на поняття термінів «статус», «правовий статус», «державний орган» як в Україні, так і зарубіжних державах, визначається авторське ставлення до розуміння суду як державного органу та наскільки це впливає на зміст і структуру правового статусу працівників апарату суду. Формулюються пропозиції до переліку елементів правового статусу працівників апарату суду та відповідні зміни до вітчизняного законодавства.

Ключові слова: суд, апарат суду, працівник апарату суду, організація роботи суду, забезпечення судової діяльності.

В статье анализируются структура и содержание правового статуса работника аппарата суда. Исследуются научные взгляды на понятие терминов «статус», «правовой статус», «государственный орган» как в Украине, так и зарубежных странах, определяется авторское отношение к рассмотрению суда как государственного органа и насколько это влияет на содержание и структуру правового статуса работников аппарата суда. Формулируются предложения по перечню элементов правового статуса работника аппарата суда и соответствующие изменения к отечественному законодательству.

Ключевые слова: суд, аппарат суда, работник аппарата суда, организация работы суда, обеспечение судебной деятельности.

In article are analyzed the structure and the maintenance of a legal status of the worker of the device of court. Investigated scientific views on concept of terms «status», «legal status», «the state body» in Ukraine, and foreign countries, is defined the author's relation to court consideration as state body and how much it influences the maintenance and structure of a legal status of workers of the device of court. Formulated offers under the list of elements of a legal status of the worker of the device of court and respective alterations to the domestic legislation.

Key words: court, the court device, the worker of the device of court, the organization of work of court, maintenance of judicial activity.

Судову реформу в Україні було розпочато з перших років незалежності. Можна нарахувати вже кілька етапів її проведення. Але більшою мірою і законодавець, і науковці працюють над пошуком оптимальної структури судової системи, забезпеченням статусу суддів, визначенням меж юрисдикції судів. І порівняно незначна увага приділяється питанням функціонування апаратів судів та статусу осіб, які в них працюють.

При цьому зазначимо, що у сфері організаційного забезпечення діяльності судів, структури та порядку діяльності апаратів судів працювали такі вчені, як

В. Д. Бринцев, І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, О. М. Овчаренко, І. Л. Самсін, В. В. Сердюк, Д. П. Фіолевський, І. В. Юревич та ін. Але сучасні реалії забезпечення судової діяльності в Україні потребують продовження обговорення напрямів оптимізації правового статусу працівників апаратів судів.

Метою цього дослідження є визначення на підставі аналізу наукових уявлень, нормативних положень законодавчих актів у сфері правового регулювання діяльності працівників апаратів судів структури та змісту їх правового статусу, розробка пропозицій до переліку еле-

ментів правового статусу працівників апарату суду та відповідних змін до вітчизняного законодавства.

Варто зазначити, що термін «статус» походить від латинського *status* – стан, положення когось-небудь або чого-небудь [1, с. 355]. У юридичній літературі існують різні точки зору на його визначення. Так, досліджуваний у контексті загальної теорії прав людини правовий статус розцінюється як одна з найважливіших категорій, обумовлена соціальною структурою суспільства, станом законності [2, с. 28]. Ю. М. Шемшученко і В. Д. Бабкін розуміють статус як сукупність прав та обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу або міжнародної організації [3, с. 400]. М. І. Матузов до основних компонентів правового статусу суб'єкта права відносить права, обов'язки і відповідальність перед державою та суспільством [4, с. 189–190].

Обсяг правового статусу багато в чому визначається суб'єктом. Відрізняють публічний і приватний суб'єкти. Публічним у конституційному праві називають того, хто здійснює владні повноваження, приватний же суб'єкт відрізняється відсутністю права й обов'язку їх реалізації. Як приватного суб'єкта в основному розглядають громадянина. І тоді правовим статусом у вузькому розумінні виступає сукупність юридичних якостей, якими держава наділяє громадянина. У цьому разі класичними елементами правового статусу виступають права, свободи й обов'язки [5, с. 156]. Публічні суб'єкти можна поділити на одноособові (суддя, прем'єр-міністр, президент) і колегіальні (суд, уряд, парламент). Склад елементів правового статусу публічних і приватних суб'єктів є різним.

Так само по-різному дослідники визначають перелік елементів поняття правового статусу. Наприклад, Є. Б. Абросімова називає такі: а) порядок його формування, призначення або обрання; б) процедура припинення діяльності; в) характеристика компетенції суб'єкта,

а також хід і способи її реалізації; г) особливості його правового стану, що відрізняють його від інших публічних суб'єктів – носіїв державної влади [6, с. 564]. С. Е. Корх, у свою чергу, вважає, що поняття «правовий статус» вказує на місце суб'єкта в системі правовідносин, що характеризується в першу чергу його правами та обов'язками і вживається у більшості випадків з посиланням на галузь права, що його регламентує (конституційно-правова, цивільно-правова тощо) [7, с. 5].

У законодавстві України також присутні спроби визначити поняття «правовий статус». Наприклад, із змісту Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [8, с. 7] вбачається, що законодавець під цим терміном розуміє сукупність специфічних прав, свобод, обов'язків і відповідальності, притаманних певним фізичним особам, та підстави і процедуру їх отримання. У Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [9] так само термін «правовий статус» не розкривається, але із його змісту також вбачається, що законодавець вважає, що він повинен означати сукупність ознак, яким повинна відповідати особа із таким статусом, а також сукупність прав, пільг і гарантії соціального захисту, які їм надаються.

У вітчизняній правовій доктрині існують наукові пошуки щодо особливостей правового статусу різних суб'єктів права – як одноособових, так і колегіальних: посадової особи, адвоката, прокурора, судді, Конституційного Суду України, Верховного Суду України та ін. Досліджувався правовий статус осіб, які займають адміністративні посади в судовій системі України. Але правовий статус працівників апарату суду й досі не був предметом спеціального дослідження як комплексної фундаментальної проблеми юридичної науки.

Необхідність поглибленого вивчення правового статусу працівника апарату суду аргументується ще й тим, що його

конкретизація дозволить прискорити проведення судової реформи в Україні, оптимізує роботу судів, підвищить ефективність і якість їх роботи, сприятиме поверненню довіри до суду з боку населення.

Специфіка правового статусу працівників апарату суду багато в чому визначається й обумовлюється специфічним статусом органу, в якому вони працюють, – суду. Для того щоб показати цей взаємозв'язок, необхідно приділити увагу визначенню статусу суду як державного органу.

Сучасна правова думка в галузі теорії держави і права під державними органами розуміє організації (посадових осіб), наділені владними повноваженнями і компетенцією для виконання у специфічно властивих їм організаційно-правових формах завдань і функцій держави [10, с. 15]. Органи державної влади наділяються державно-владними повноваженнями, які спрямовані на здійснення відповідних функцій, виконання покладених обов'язків і які мають бути конкретними за змістом і законодавчо обмеженими за обсягом [11, с. 31–32].

На наш погляд, суди мають усі найважливіші ознаки державних органів, але, крім того, вони мають і власні специфічні риси, обумовлені завданнями, які на них покладаються державою і суспільством та особливим характером діяльності.

Специфіка суду проявляється практично в усіх сферах організації його роботи. Так, законодавчо закріплюються особливий порядок і підстави для створення або ліквідації суду, визначення його структури, чисельності суддів, структури та чисельності апарату, призначення на посаду керівництва апарату та інших його працівників тощо.

Кожен суд має офіційне найменування та повноваження використовувати різні атрибути з державною символікою. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) [12] символами судової влади

є державні символи України – Державний Герб України та Державний Прапор України. Суддя відправляє правосуддя в мантиї, на якій закріплюється суддівський нагрудний знак, зразки яких затверджує Рада суддів України. Відповідно до ч. 1 ст. 13 Закону судові рішення, якими закінчується розгляд справи у суді, ухвалюються іменем України. Проте, що суди загальної юрисдикції мають статус юридичної особи, йдеться у ч. 3 ст. 153 Закону на прикладі Верховного Суду України. Фінансування та належні умови для функціонування всіх судів в Україні і діяльності суддів забезпечує держава (ч. 1 ст. 143, ч. 1 ст. 145 Закону).

Такі самі положення окремо закріплені відносно Конституційного Суду України. У Законі України «Про Конституційний Суд України» вказано, що цей суд є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням (ч. 2 ст. 1). Державний Герб України та Державний Прапор України є обов'язковими атрибутами залу засідань Конституційного Суду України (ст. 11). Судді Конституційного Суду України при здійсненні правосуддя повинні бути одягнені у мантию та мати нагрудний знак, але їх опис і форма затверджуються не Радою суддів України, як для суддів загальних судів, а Верховною Радою України (ст. 10) [13].

У законах європейських країн, що визначають устрій судової системи, також не часто можна зустріти визначення суду. Але якщо дане визначення дається, то підкреслюється державний характер судових органів. Так, у ст. 7 Закону Естонії «Про суди» зазначено, що суд є офіційною державною установою, має свій бюджет і печатку із зображенням малого державного герба. А так само зазначається, що всі суди реєструються в державному реєстрі державних і муніципальних установ [14].

Що стосується безпосередньо працівників апарату суду, то існує думка, що залежно від місця у процесі підготовки, ухвалення і реалізації рішень їх можна

поділяти на: а) керівників (керівник апарату суду та його заступники), б) спеціалістів-службовців (консультанти, помічники суддів, секретарі судового засідання, старші секретарі суду, судові розпорядники), в) технічних працівників (діловоди, друкарки, оператори комп'ютерного набору, експедитори, архіваріуси, бібліотекарі, завідувачі господарством та ін.), г) обслуговуючий персонал (прибиральниці, водії, двірники, робітники з обслуговування будівлі) [15, с. 67–68].

Законом правовий статус працівників апарату суду не розкривається і специфіка не визначається. Є лише кілька статей, що можуть дати нам відповідь про їх місце роботи. На жаль, навіть статус суддів у Законі не визначається. Є ст. 52 «Статус судді», у двох пунктах якої йдеться про те, що «Суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений чи обраний суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судів загальної юрисдикції чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді». Такий підхід не можна назвати оптимальним, адже під «статусом судді» законодавець розуміє фактичне зайняття суддівської посади на законних підставах. Другий пункт, що закріплює принцип єдності суддів, узагалі недоречний для статті з відповідною назвою. Особливості зайняття посади, вимоги до кандидата, специфіка відповідальності та гарантії незалежності, на жаль, як елементи статусу судді у нормі, що розглядається, не згадуються. Хоча це було б доречно.

Тому вже не є дивним, що статус працівників апарату суду в Законі розкривається не краще. Але законодавча технологія використана інша. Якщо у суддів елементи правового статусу не визначаються в межах однієї статті, але розкриваються в тексті закону, то елементи пра-

вового статусу працівників апарату суду більшою мірою згруповані в межах однієї норми, але в подальшому не розкриваються. Так, у ч. 6 ст. 152 Закону зазначається: «Правовий статус працівників апарату суду визначається Законом України “Про державну службу”. Умови оплати праці, матеріально-побутового, медичного, санаторно-курортного і транспортно-забезпечення працівників апарату суду визначаються на засадах, встановлених для відповідної категорії працівників апаратів центральних та місцевих органів виконавчої влади». Тобто ми бачимо розуміння законодавця, що категорія «правовий статус» повинна містити конкретні елементи й у межах наведеної норми вбачається спроба визначити їх. Але їх перелік стосується лише особливостей матеріального і соціального забезпечення працівників апарату суду і не охоплює питань вимог до працівників апарату, порядку призначення, відповідальності тощо.

Крім того, значна увага в Законі приділяється порядку призначення на посаду та повноваженням керівника апарату суду, який несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування автоматизованої системи документообігу тощо. Також зазначається, що керівник апарату суду призначає на посаду та звільняє з посади працівників апарату суду, застосовує до них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення. Добір працівників апарату суду здійснюється на конкурсній основі. Структура і штатна чисельність апаратів місцевих судів за погодженням із головою суду затверджуються відповідним територіальним управлінням Державної судової адміністрації України, апаратів апеляційних судів – Державною судовою адміністрацією України за погодженням з головою суду в межах видатків на утримання відповідного суду.

Закон містить загальні положення щодо структури апарату суду: а) в апаратах судів загальної юрисдикції можуть

створюватися управління, відділи, що здійснюють свої функції на підставі положень, які затверджуються керівником апарату відповідного суду; б) в апараті суду загальної юрисдикції утворюється канцелярія, яка забезпечує прийняття та реєстрацію документів, що подаються до відповідного суду, та виконує інші завдання; в) до штату апарату судів загальної юрисдикції входять також секретарі судового засідання, наукові консультанти та судові розпорядники; г) в кожному суді створюється бібліотека для забезпечення нормативно-правовими актами, спеціальною науковою літературою, матеріалами судової практики; д) у кожному суді діє служба судових розпорядників, які призначаються на посаду і звільняються з посади керівником апарату відповідного суду; е) підтримання громадського порядку в суді, припинення проявів неповаги до суду, а також охорону приміщень суду, органів суддівської системи, виконання функцій щодо державного захисту суддів, працівників суду, забезпечення безпеки учасників судового процесу здійснюють спеціалізовані підрозділи органів Міністерства внутрішніх справ України.

Окрема стаття Закону присвячена визначенню правового статусу помічників суддів, відповідно до якої кожний суддя суду загальної юрисдикції має помічника, статус і умови діяльності якого визначаються Законом, Законом України «Про державну службу» та Положенням про помічника судді, затвердженим Радою суддів України (ст. 154). Визначаються вимоги до осіб, які мають право займати посаду помічника судді, та вказується, що судді самостійно здійснюють добір помічників, але їх призначення на посаду та звільнення з посади здійснюються керівником апарату відповідного суду за поданням судді.

Законом України «Про державну службу» [16] врегульовано професійну діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функ-

цій держави (ст. 1). Цим Законом визначаються вимоги до осіб, що мають право на державну службу, основні обов'язки та права державних службовців, встановлюються обмеження, пов'язані з прийняттям на державну службу, особливості прийняття на державну службу та дисциплінарної відповідальності державних службовців, питання службової кар'єри та припинення державної служби.

Таким чином, можна сказати, що разом закони України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державну службу» дають відповідь на перелік елементів правового статусу працівників апарату суду, які є державними службовцями. До таких можна віднести: а) вимоги до осіб, що бажають працювати на державній службі; б) порядок призначення на посаду; в) права та обов'язки; г) відповідальність; д) порядок та підстави припинення державної служби.

Але при цьому варто нагадати, що не всі працівники апарату суду є державними службовцями. Наприклад, такими не є працівники канцелярії суду та деякі інші категорії працівників апарату суду. І для визначення їх правового статусу необхідно використовувати загальне законодавство у сфері трудового права. Крім того, окремі елементи правового статусу всіх працівників апарату суду можуть отримувати деталізацію в актах Державної судової адміністрації. У сукупності ми маємо достатньо широке коло законів і підзаконних нормативних актів, що визначають особливості правового статусу відповідної категорії працівників, що призводить до складнощів у практичному його застосуванні. З метою спрощення ситуації, що склалася, ми пропонуємо загальні засади правового статусу всіх категорій працівників апарату суду визначати в окремому розділі Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Таке рішення сприятиме оптимізації правового регулювання діяльності працівників апарату суду з максимально ефективним урахуванням специфіки їх діяльності.

Література

1. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарева. – 2-е изд., доп. – М. : Сов. энцикл., 1987. – 527 с.
2. Общая теория прав человека / рук. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : Норма, 1996. – 520 с.
3. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. М. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. – К., 1997. – 628 с.
4. Матузов Н. И. Личность. Право. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов, 1972. – 292 с.
5. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2002. – 668 с.
6. Судебная власть / под ред. И. Л. Петрухина. – М. : ООО «ТК Велби», 2003. – 720 с.
7. Корх С. Э. Теоретико-правовые вопросы межотраслевого статуса субъекта предпринимательства в современном российском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. Э. Корх. – Ростов н/Д, 1998. – 18 с.
8. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 83. – С. 7.
9. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425.
10. Основы государства и права : учеб. пособие / под ред. В. В. Комарова. – Харьков : Нац. юрид. акад. Украины, 1999. – 237 с.
11. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова ; за заг. ред. О. В. Петришина. – 4-те вид., допов. і змін. – Х. : Право, 2015. – 204 с.
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 55/1. – Ст. 1900.
13. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 № 422/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
14. О судах [Електронний ресурс] : Закон Эстонии от 19.06.2002 – Режим доступа: <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=782847>. – Заголовок з екрана.
15. Організація роботи суду : навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, О. М. Овчаренко та ін. ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. – Х. : Право, 2012. – 256 с.
16. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.